

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Marchewka „Wartości we wrażliwej kulturowo terapii poznawczo-behawioralnej. Rekonstrukcja, analiza i dyskusja”

Mgr Katarzyna Marchewka pisze, że „Cel naukowy badań to umocowana empirycznie refleksja nad wartościami, które pojawiają się w literaturze dotyczącej wrażliwej kulturowo terapii poznawczo-behawioralnej” (s.107). „Refleksja” ta dotyczy czterech zagadnień: częstotliwości występowania wartości w ramach wyselekcjonowanych artykułów i książek, wyodrębnienia i opisanie obszarów, w ramach których dana wartość przejawia się we wrażliwej kulturowo CBT, analizy częstotliwości współwystępowania wyselekcjonowanych wartości, oraz wydzielenia i opisanie obszarów wrażliwej kulturowo CBT, w których wartości współwystępują ze sobą. Doktorantka swoje analizy przeprowadza na tekstach dotyczących „wrażliwej kulturowo terapii poznawczo-behawioralnej”. Nie znalazłem uzasadnienia dla wyboru takiego rodzaju psychoterapii. Można domyślać się, że uznaje tę formę psychoterapii szczególnej wrażliwości na odmienną wartość w relacji z pacjentami odmiennymi pochodzeniem i wartościami.

Wprowadzeniem do własnych badań jest obszerny wstęp teoretyczny, w którym znajduje się bardzo dużo informacji i argumentów próbujących przekonać czytelnika o tym, że psychoterapia immanentnie zakłada odwoływanie się do wartości, a tym samym musi uwzględniać zasady etyczne; że relacja terapeutyczna i wartości terapeutów są ważne w procesie psychoterapii i mają wpływ na kształtowanie wartości pacjentów. Badanie zatem tych wartości będzie poszerzało rozumienie procesu i skuteczności psychoterapii.

W części teoretycznej rozprawy przekonuje, że wartości są wpisane w definicje i istotę psychoterapii. Do nich odwołują się założenia teoretyczne wszystkich nurtów psychoterapii, a to oznacza, że mają wpływ na cele terapeutyczne i sposoby ich osiągnięcia. Wartości pacjenta są składową jego sposobów spostrzegania siebie i świata, a w konsekwencji skuteczności w radzeniu sobie z zadaniami rozwojowymi. Podobnie wartości charakteryzujące terapeutę – stąd, tak często podkreślana, potrzeba neutralności światopoglądowej terapeuty w jego relacjach z pacjentem. Wartości wreszcie są przedmiotem analizy w procesie psychoterapii i najczęściej potrzebna jest ich zmiana, aby pacjent mógł odzyskać zdrowie psychiczne.

Pierwszy rozdział rozprawy „Wartości w psychoterapii” to znakomity opis tego jak wartości wpisane są w psychoterapię. Dobro pacjenta i odpowiedzialność psychoterapeuty to nadrzędne zasady, które powinny charakteryzować każdy proces psychoterapii. Doktorantka opisuje jak wiele problemów pojawia się przy realizacji tych nadrzędnych zasad. Pisze o potrzebie radzenia sobie psychoterapeutów ze swoimi wartościami, o konfliktach wartości przejawianych przez pacjentów i psychoterapeutów, o problemach z oddzielaniem wartości profesjonalnych, o

znaczeniu ujawniania wartości przez psychoterapeutę. Kolejna część tego rozdziału to porównanie systemów wartości charakteryzujących podstawowe kierunki psychoterapii. Całość tego rozdziału powinna być podstawową lekturą dla psychoterapeutów przygotowujących się do zawodu, ale także dla doświadczonych psychoterapeutów, którzy w wyniku pewnej rutyny zawodowej mogą utracić szerszą perspektywę swoich możliwości i niedostatecznie korzystać z możliwości świadomego nawiązywania do wartości prezentowanych przez pacjentów i własnych wartości profesjonalnych i osobistych.

Doktorantka przekonująco uzasadnia potrzebę refleksji nad wartościami w psychoterapii, a także wyjaśnia i uzasadnia przyjęcie określonego paradygmatu badawczego.

Uzasadniając własne badania mgr Katarzyna Marchewka pisze: „Identyfikacja wartości pojawiających się we wrażliwej kulturowo psychoterapii poznawczo-behawioralnej oraz analiza i interpretacja ewentualnej zmienności związanej z ich współwystępowaniem, a także analiza obszarów, w których pojawia się dana wartość, przyczyni się do pogłębienia wiedzy z zakresu etyki w psychoterapii, w tym szczególnie wartości charakterystycznych dla nurtu poznawczo-behawioralnego w obszarze adaptowania CBT do modelu terapii wrażliwej kulturowo. Wciąż niewiele jest badań dotyczących tego typu zagadnień” (s.108).

Ma to ułatwić terapeutom „reflektowanie nad zasadami etycznymi danego nurtu psychoterapeutycznego, a także nad przejawianiem się wartości w etosie danego nurtu oraz w praktyce terapeutycznej. Namysł nad wartościami może pogłębić samoświadomość terapeutów oraz wywrzeć wpływ na rozwój ich rozumowania etycznego” (s.109). Świadomość wartości może wpłynąć na większą skuteczność psychoterapii, ułatwi respektowanie autonomii pacjenta, badania mogą wreszcie „pomóc w ewentualnej poprawie czy uzupełnieniu wytycznych dotyczących prowadzenia terapii wrażliwej kulturowo w ramach nurtu poznawczo-behawioralnego” (s.110).

Uzasadnienia w większości dotyczą poszerzenia świadomości psychoterapeutów, zwłaszcza terapii poznawczo-behawioralnej „wrażliwej kulturowo. Omawia szczegółowo właściwości takiej formy psychoterapii i można domyślać się, że w takiej terapii najczęściej mogą pojawiać się problemy związane z odrębnością systemów wartości terapeutów i pacjentów, odmiennością kulturową, przekonaniami dotyczącymi pacjentów różnych etnicznie. Czy spodziewała się, że analizując opisy takiej psychoterapii znajdzie więcej czy mniej określonych wartości?

Badania własne Doktorantka realizuje w „ramach metodologii badań jakościowych” (s.111). Uzasadnia to „ideologicznie”, ale można przecież uznać, że metody jakościowej analizy danych należą do kanonu badań w psychologii i nie ma powodu tłumaczyć się z tego. W mojej ocenie procedury metodologiczne zastosowane w tej pracy są jasno opisane i adekwatne do sformułowanych celów badawczych. Przebieg procesu analizy danych jest bardzo szczegółowo

opisany i pokazuje staranność w zbieraniu danych, ale także czasochłonność tych badań. Na stronach 129-134 Doktorantka opisuje poszczególne etapy procesu badawczego: selekcji odpowiednich publikacji (ostatecznie do analizy wybrano 85 publikacji, dotyczące tylko terapii pacjentów wywodzących się z innej kultury niż kultura zachodnia)), opracowywania zasad kodowania, sposobów analizy zakodowanych materiałów.

Prezentacja wyników badań to bardzo szczegółowe analizy przejawów określonych (na podstawie teorii Schwartza) wartości w analizowanych 85 publikacjach. Uniwersalizm, Życzliwość, Tradycja to najczęstsze przypisywane analizowanym tekstom. Hedonizm i Władza nie występują wcale, a Osiągnięcia i Bezpieczeństwo bardzo rzadko. Ilustracją tych kategorii są cytaty z analizowanych publikacji. Taki schemat zastosowany jest w opisach ujawnionych w publikacjach wartości. Chwilami trudny do śledzenia ze względu na mnogość powołań na teksty źródłowe.

Myślę, że Doktorantka jest bardzo zadowolona z uzyskanych w swoich badaniach wyników. Potwierdzają one, przedstawione wcześniej, założenia, że psychoterapia opiera się faktycznie na wartościach klasyfikowanych przez Schwartza „najwyżej” i nazywanych „Przekraczaniem siebie”. W tym wypadku są to wartości prezentowane przez autorów tekstów o psychoterapii poznawczo-behawioralnej „wrażliwej kulturowo”. To są także korzystne informacje dla użytkowników psychoterapii (tutaj są to osoby, które mogą napotykać szczególne trudności w relacji terapeutycznej ze względu na odmienne od psychoterapeutów pochodzenie etniczne) – ich terapeuci kierując się Uniwersalizmem „dążą do bycia osobami tolerancyjnymi i wrażliwymi na potrzeby i wartości pacjentów odmiennych kulturowo..., starają się nie powielać powierzchownych przekonań na temat zachowania osób o odmiennym pochodzeniu etnicznym” (s.215). Przejawiając wartość jaką jest Życzliwość kierują się: „odpowiedzialnością i dobrem pacjenta terapeuci (i) adaptują kulturowo strukturę procesu terapeutycznego oraz stosowane techniki – bazują na wiedzy dotyczącej odmiennych kultur, a także potrzeb, przekonań i wartości jej przedstawicieli oraz pamiętają o zasadzie indywidualizowania terapii do celów i poglądów pacjenta, postrzeganiu jego różnorodności podczas uwzględniania tła etniczno-kulturowego w ramach analizy interseksjonalności” (s.2015).

Analiza wyników przeprowadzona przez mgr Katarzynę Marchewka jednoznacznie sugeruje, że psychoterapia (zwłaszcza CBT wrażliwa kulturowo) spełnia wysokie standardy etyczne i że psychoterapeuci kierują się najważniejszymi wartościami, najbardziej korzystnymi dla relacji psychoterapeuta-pacjent, podstawowego narzędzia zmiany w psychoterapii.

Wydaje się, że tak wygląda rzeczywistość z perspektywy „badaczy i profesorów akademickich” (s.211), którzy byli w większości autorami analizowanych tekstów, na co Doktorantka zwraca uwagę opisując ograniczenia swoich badań. Istnieje duże

prawdopodobieństwo, że ich perspektywa to perspektywa „dydaktyczna” („idealistyczna”) – piszą jak powinna wyglądać psychoterapia, na jakich wartościach powinna się opierać i jakimi zasadami etycznymi powinien kierować się psychoterapeuta. Nie dziwi więc, że Doktorantka zachęca uczących psychoterapii, aby rozwijali wrażliwość „moralną psychoterapeutów” będących w procesie szkolenia, dbali o ich wiedzę na temat zasad etycznych i rozwiązywania problemów etycznych.

Praktyka psychoterapii, proces psychoterapii, dynamika relacji terapeutycznej w praktyce klinicznej to znacznie mniej „idealistyczna” rzeczywistość. Odwołując się do własnego doświadczenia klinicznego w psychoterapii i w superwizji, do opisów procesu superwizji, można powiedzieć, że psychoterapeuta w każdym momencie swojego funkcjonowania zawodowego może doświadczać trudności wynikających z własnych określonych wartości, trudności z zaakceptowaniem wartości pacjenta, trudności z przeżywaniem zdarzeń, które można nazywać konfliktem wartości. Wydaje się, że psychoterapia w praktyce klinicznej bardzo daleko odbiega od modelu „idealnego”. Badania Doktorantki skłaniają do podejmowania takich badań w opisach czy raportach z „realnych” sesji psychoterapii. Jestem przekonany, że takie badania na wartościach pojawiającymi się w realnym dialogu psychoterapeutycznym pacjenta z psychoterapeutą mogą być bardzo ważnym elementem rozumienia procesu psychoterapii i rozumienia jej efektywności..

Rozprawa doktorska mgr Katarzyny Marchewka to praca bardzo ważna dla zrozumienia czym jest psychoterapia i niezwykle inspirująca dla rozwoju tej formy leczenia. Przypomina o znaczeniu wartości leżących u podstaw każdej psychoterapii, o ich wpływie na formułowanie celów psychoterapii, a nawet na sposoby realizacji tych celów w procesie psychoterapii. Nie bez znaczenia różnice w systemach wartości poszczególnych metod psychoterapii powodują, że tak trudno porozumieć się psychoterapeutom różnych orientacji. Jak to wpływa na praktykę kliniczną to osobne pytania. Wydaje się, że omawiane tutaj badania sugerują dużą potrzebę podobnych analiz wartości w „realnym” dialogu psychoterapeutycznym, dialogu konkretnych psychoterapeutów i konkretnych pacjentów. Zaproponowana przez Doktorantkę metodologia badań, chociaż trudna, mogłaby być niezwykle użyteczna do zrozumienia procesu psychoterapii, sekwencji jej etapów. Mimo licznych badań ciągle mamy tylko „ogólnikowe” opisy tego czym jest relacja terapeutyczna czym są czynniki leczące. Analiza treści dialogu, może nie tylko w kategoriach wartości – to może być nowa jakościowa analiza danych.

W mojej ocenie rozprawa doktorska mgr Katarzyny Marchewka to niezwykle wartościowa naukowo praca. Zawiera ona, unikalny w polskiej literaturze, opis podstawowych systemów wartości różnych modeli psychoterapii, ich porównanie i pokazanie znaczenia dla praktyki klinicznej. Rozprawa jest przykładem zastosowania metodologii, która może wzbogacić

metodologię badań nad procesem psychoterapii. Rzetelność w doborze źródeł, niezwykle skrupulatne postępowanie z kodowaniem analizowanych treści, szczegółowe opisy zidentyfikowanych wartości – to dodatkowe zalety rozprawy.

Wnoszę więc do Rady Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Katarzyny Marchewka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Czesław Czabała

Warszawa, 30 sierpnia 2019